

PANAIT ISTRATI AND LITERARY INTERNATIONALITY

Gina-Florentina MARIAN, PhD Candidate, Technical University of Cluj-Napoca – Northern Baia-Mare University Centre

Abstract: The migrant writer is a frequently found in the twentieth century literature, so it can be difficult to establish one's belonging to a culture or another, especially when one's birth place, residence, nationality, language, cultural references are not sufficient criteria.

Coming from a kefaloniit father (from the Greek island of Kefalonia) and a romanian mother, Panait Istrati crossed the mythical – symbolic geography of East and West without nevertheless finding his peace. His nomad soul has freely enjoyed the wilderness of the Danubian swamps, the sunny sky of Egypt, traveling without any boundaries from Brăila to Alexandria. Therefore, there are plenty of evidence which to certify his biographical internationality.

The literary destiny of the one who Romain Roland called "a genius storyteller" is a tortuous one. After the glorious start in France, Panait Istrati was contested by leading representatives of the inter-war literary history and critique from Romania on the one side because he did not have a solid institutionalized educational training and on the other side because of his socialist orientation. After the public denunciation of the horrors in communist Russia, "the man who does not adhere to anything" becomes a victim in France, too.

Being in a permanent search of a better and more just world, "between the couch and the lick", Panait Istrati left us a work which by its theme, poetical elements, the message and its destiny belongs to a literary internationality.

Keywords: identity dilemmas, limology, literary geography, literary internationality, storyteller

Prezentul studiu este consacrat analizei locului pe care îl ocupă scriitorul brăilean în cadrul literaturii europene interbelice, în condițiile în care acesta a cunoscut atât faima, cât și denigrarea încă din timpul vieții, fiind când adulat, când pus la stâlpul infamiei de critica literară românească a vremii, dar și de cea franceză.

Întrebarea la care nu s-a dat un răspuns definitiv nici până astăzi este cărei literaturi îi aparține Panait Istrati, celei franceze, deoarece o mare parte a operei literare e scrisă în limba lui Voltaire, sau celei române, fiindcă fondul aparține acestei din urmă nații, iar publicistica și confesiunile lui exprimă dorința vie a scriitorului de a fi integrat culturii române.

Problema identității la scriitorii de origine română care s-au exprimat artistic în limba franceză este importantă pentru înțelegerea operelor literare și a biografiei lor spirituale.

Scriitorul migrant este un caz frecvent în literatura secolului XX, de aceea stabilirea unei apartenențe la o cultură sau alta poate fi dificil de realizat, mai ales atunci când locul nașterii, cel al reședinței, cetățenia, limba, referințele culturale sunt criterii inoperante.

Opiniile specialiștilor în legătură cu aspectul identitar al scriitorilor care se exprimă literar în două limbi sunt și ele mai mult sau mai puțin diferite, iar în ultimii ani sunt marcate de cuceririle limologiei.

Caracterul de internaționalitate este determinat, potrivit doctrinei juridice, fie de criteriul subiectiv, adică persoanele fizice sau persoanele juridice au reședința, domiciliul,

sediul pe teritoriul unui stat străin, fie de criteriul obiectiv – bunul sau lucrarea se află în tranzit internațional, adică în procesul derulării raportului juridic internațional acesta trece cel puțin o frontieră¹.

Totodată, “internaționalitatea literară presupune nu numai dubla cultură de contact (cel mai frecvent cultura franceză), ci și un contact de culturi care începe doar de la o anumită treaptă valorică în sus; iată de ce nu orice scriitor trăind în exil este recunoscut ca aparținând acestei literaturi transnaționale”².

G. Călinescu, în monumentală sa istorie literară rezervă câteva rânduri “scriitorilor români de limbă străină”, însă nu uită să sublinieze că “nu se recomandă, dar este explicabil” faptul că unii au preferat să se exprime în limba franceză în locul celei române, fie pentru a obține un succes imediat, rapid, fie pentru că “limba română răpește însă puțința unei răspândiri largi”. Tonul sentențios cade și asupra celui pe care Romain Rolland îl numea “un Gorki balcanic”: “Cu toate că Panait Istrati a dat și versiuni române ale operei sale franceze, el nu va fi niciodată scriitor român, deoarece versiunilor le lipsesc spontaneitatea și traducția aceea servilă a idiotismelor ce fac în franțuzește efect exotic. Și lucru care trebuie să dea de meditat emigranților, istoriile literare franceze îl ignorează și ele. Bédier-Hazard, Thibaudet nu fac mențiune nici măcar la indice”³.

Pe de altă parte, Călinescu nu îi iartă lui Istrati tribulațiile politice și genealogia multiculturală: mamă româncă (necăsătorită), tată grec, bunic turc.

Octavian Goga și Nicolae Iorga reacționează virulent la articolul din 1926 al lui Istrati, *Între neam și umanitate*, din “Adevărul”, în care brăileanul, privind literatura din punct de vedere etic și transnațional, critică tocmai viziunea naționalistă a lui Eminescu, deși nu contestă valoarea estetică a operei acestuia.

După aproximativ 75 de ani, Matei Călinescu este de acord cu motivația stabilită de respectabilul său înaintaș cu privire la alegerea limbii franceze ca vehicul lingvistic al creației de unii scriitori interbelici și postbelici de origine română, arătând că la deciziile acestora de a adopta o identitate literară franceză au contribuit mai mulți factori: personali, politici și culturali. Din punct de vedere cultural, arată Matei Călinescu, “alegerea identității franceze de către un scriitor activ într-o limbă europeană periferică, de mică circulație, nu are nimic surprinzător. De-a lungul secolului XX, Parisul și limba franceză au constituit un << spațiu literar >> privilegiat, un centru magnetic de atracție pentru scriitorii din culturile mici europene sau din << spații literare >> sărace, postcoloniale, cu o moștenire culturală predominant orală. Dintre români au optat pentru o identitate franceză, în condiții diverse, după aritocrații de la confluența secolului XIX și XX (Hélène Vacaresco, Antoine Bibesco, prietenul lui Proust, ceva mai târziu Marthe Bibesco), Panait Istrati, Tristan Tzara, B. Fundoianu / Benjamin Fondane, Ilarie Voronca, Emil Cioran, Gherasim Luca”⁴ și, evident, Eugen Ionescu. De asemenea, dincolo de ascendentul culturii franceze asupra celei române, Istrati și Ionescu, deși în mod diferit, vor descoperi aici “că explorarea subiectivității celei

¹ Dumitru Mazilu, *Dreptul comerțului internațional. Partea generală*, ediția a VI-a, București, Editura Lumina Lex, 2007, pp.74-77.

² Mariana Sipoș, *Literatura, prima zonă liberă de comunism*, în “România literară”, nr. 13/28 martie 1991, p.7.

³ George Călinescu, *Istoria literaturii române dela origini până în prezent*, ediție facsimil, București, Editura Semne, 2003, p.889.

⁴ Matei Călinescu, *Eugène Ionesco: teme identitare și existențiale*, Iași, Editura Junimea, 2006, pp.8-9.

mai profunde poate fi un mod de comunicare cu ceilalți, cu singurătatea lor, cu neliniștile și obsesiile lor; descoperă, cu alte cuvinte că <<fiecare e universal>>⁵.

Situat geografic “între Europa Centrală, Europa Răsăriteană și Balcani, asemeni unei insule de latinitate pierdute într-o mare slavă și ungară”⁶, spațiul românesc s-a format la frontiera a trei zone culturale puternice și extrem de diferite, fapt care explică o anume trăsătură exotică a acestuia din perspectivă central occidentală, precum și propensiunea literaților români din secolele al XIX-lea și prima jumătate a veacului următor spre vatra latinității occidentale.

Cosmopolitismului spațiului natal urban al autorului investigat, Comorofca brăileană, îi corespunde bogăția etimoanelor antroponimice, atât feminine, cât și masculine: latine, grecești, slavone, germane, care, alături de alte caracteristici ale operei istratiene, vor susține și ele internaționalitatea literară a scriitorului.

De altfel, în povestirile lui Istrati se aud mereu în fundal manele turcești, alături de pastorale grecești sau de cântece și doine bătrânești (ca în *Chira Chiralina*, *Neranțula* etc.). Stavru (din *Chira Chiralina*) afirmă: „pe tulpina românească, din partea mamei, trei rase diferite se altoiseră: turcă, rusă și greacă, după ocupanții care stăpâniseră țara în trecut”⁷. Ca și în opera lui Ion Ghica, și în majoritatea textelor literare istratiene „în mozaicul dens de viață, vocabule grecești și turcești se amestecă cu expresii franțuzești, provocând scurtcircuite lingvistice pline de culoare și exteriorizând astfel coexistența elementelor de limbă, mentalitate și sensibilitate”⁸.

Elementele biografiei reale, tumultuoase, pătrund și în opera istratiană. Egiptul, Damascul, Alexandria sunt locuri familiare nomadului îndrăgostit de Mediterana. Scrisul este pentru acest “vagabond de geniu” fixarea în și prin expresie lingvistică a unui drum de căutare și de inițiere în adevărul ființei umane.

Refugiul său este, după cum susține și Mircea Iorgulescu în ultima monografie dedicată lui Istrati, „mișcarea, pentru el a trăi înseamnă a nu sta locului, a nu aparține, a nu adera: a nu se identifica în ori cu ceva care există în afara lui. Dacă nu se oprește nicăieri, o face pentru a nu pierde pe sine dezintegrându-se printr-o integrare în mediu. Se împrăștie, se risipește peregrinând, însă numai așa rămâne el însuși: viața ca perpetuă deplasare îi îngăduie realizarea libertății în forma cea mai elementară și totodată cea mai pură”⁹ (subl.a.).

Călătoria, identitatea periferică socială (vagabondul, haiducii), cea lingvistică, culturală și literară susțin tribulațiile identitare atât ale unora dintre personajele istratiene, cât și ale autorului însuși, care deși fusese izgonit la marginile literaturii române, continua să clameze: “Eu sunt și țin să fiu scriitor român”¹⁰.

Astăzi, limologia consideră frontiera drept “produsul unei practici sociale, un *marker* simbolic al identității etnice, politice și, în același timp, un loc critic pentru această identitate

⁵ *Ibidem*, p.9.

⁶ Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român*, București, Editura Univers, 1998, p.32.

⁷ Panait Istrati, *Chira Chiralina*, Ediție îngrijită, prefață și note de Alexandru Talex, București, Editura Minerva, 1982, p. 51.

⁸ Mircea Muthu, *Balkanismul literar românesc*, vol.1 *Etapele istorice ale conceptului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002, p.138.

⁹ Mircea Iorgulescu, *Panait Istrati nomadul statornic. Viața, operele, aventurile – legende și adevăruri*, Ediție definitivă, Ploiești, Editura Karta Graphic, 2011, p.83.

¹⁰ Panait Istrati, *Trecut și viitor. Pagini autobiografice*, București, Editura Sigma, 2010, p.5.

prezumată”¹¹, iar “scriitorul este migrantul prin excelență, pentru că nu aparține cu adevărat decât spațiului deschis între lume și cuvinte. Scriitorul este cunoscătorul cel mai profund al frontierelor de orice fel, pentru că se află într-o perpetuă transgresiune”¹².

În acest sens, Panait Istrati poate fi receptat ca un scriitor ce transgresează frontierele, *l'homme qui n'adhère à rien*, după cum însuși susține. În căutarea matricei spirituale, Panait Istrati și eroii săi ilustrează tipologia lui *homo balcanicus*, care „trimite de fapt la o lume diversificată etnic și cu o structură de panopticum”¹³.

El nu aparține precis unui anumit spațiu, deși cultural aparține mai multora (românesc, grec, francez). În opinia noastră, cel mai bine i se potrivește conceptul de *internaționalitate literară*, care are în vedere “circulația literaturilor naționale dincolo de granițe prin traduceri, interesul unor scriitori pentru operele aparținând altor literaturi și influențele care se produc, migrarea (emigrarea) scriitorilor dintr-o literatură în alta”¹⁴.

Bibliografie

- Alexandrescu, Sorin, *Paradoxul român*, București, Editura Univers, 1998.
- Antoși, Sorin, *Romania and the Balkans. From geocultural bovarism to ethnic ontology*, în vol. *Globalism și dileme identitare. Perspective românești*, culegere de studii editată de Alexandru Zub și Adrian Cioflâncă cu ocazia celui de-al XIX-lea Congres Internațional de Științe Istorice Oslo 2000, Iași, Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza”, 2002.
- Călinescu, George, *Istoria literaturii române dela origini până în prezent*, ediție facsimil, București, Editura Semne, 2003.
- Călinescu, Matei, *Eugène Ionesco: teme identitare și existențiale*, Iași, Editura Junimea, 2006.
- Constantinescu, Romanița (coord.), *Identitate de frontieră în Europa lărgită. Perspective comparate*, Iași, Editura Polirom, 2008.
- Iorgulescu, Mircea, *Panait Istrati nomadul statornic. Viața, operele, aventurile – legende și adevăruri*, Ediție definitivă, Ploiești, Editura Karta Graphic, 2011.
- Istrati, Panait, *Chira Chiralina*, Ediție îngrijită, prefață și note de Alexandru Talex, București, Editura Minerva, 1982.
- Istrati, Panait, *Trecut și viitor. Pagini autobiografice*, București, Editura Sigma, 2010.
- Muthu, Mircea, *Balcanismul literar românesc*, vol.1-3, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002.
- Spiridon, Monica, “Cum poți să fii român?”. *Variațiuni pe teme identitare*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 2006.
- Șipoș, Mariana, *Literatura, prima zonă liberă de comunism*, în “România literară”, nr. 13/28 martie 1991, p.7.
- Ungureanu, Cornel, *Geografia literaturii române, azi*, vol.I. *Muntenia*, Pitești, Editura Paralela 45, 2003.

¹¹ Romanița Constantinescu (coord.), *Cuvânt înainte* la vol. *Identitate de frontieră în Europa lărgită. Perspective comparate*, Iași, Editura Polirom, 2008, p.9.

¹² Anca Băicoianu, *Exil în timp, exil în spațiu: frontiera în/ca ficțiune*, în vol. Romanița Constantinescu (coord.), *Identitate de frontieră în Europa lărgită. Perspective comparate*, Iași, Editura Polirom, 2008, p.242.

¹³ Mircea Muthu, *op.cit.*, vol.3 *Balcanitate și balcanism*, p.75.

¹⁴ Mariana Șipoș, *Literatura, prima zonă liberă de comunism*, în “România literară”, nr. 13/28 martie 1991, p.7.

Ungureanu, Cornel, *La vest de Eden. O introducere în literatura exilului*, Timișoara, Editura Amarcord, 1995.